

DOSTO- JEVSKI

RIIVAAJAT

Kolmiosainen romaani

Suomentanut ja jälkisanat
kirjoittanut Martti Anhava

HELSINGISSÄ KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

Venäjänkielinen alkuteos

Besy

Suomenkos © Martti Anhava ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2024

ISBN 978-951-1-32449-2

OTAVA
KIRJAPAINO

Keuruu 2024

4041 0037
Painotuote

Ura ummessa, vaikka henki menisi.
missä olemme, mikä neuvoksi.
Riivaaja kai meitä väljälle vie
kiertää sinne, kaartaa tänne.

Millainen parvi, minne kiire
Mitä on tuo parkuva laulu
Maahistako siellä haudataan
vai noitaako naitetaan?

Aleksandr Puškin

Niin siellä oli vuorella suuri sikalauma laitumella; ja ne pysyivät häntä, että hän antaisi heille luvan mennä sikoihin. Ja hän antoi niille luvan. Niin riivaajat lähtivät ulos miehestä ja menivät sikoihin. Silloin lauma syöksyi jyrkännettä alas järveen ja hukkui. Mutta nähtyään, mitä oli tapahtunut, paimentajat pakenivat ja kertoivat siitä kaupungissa ja maataloissa. Niin kansa lähti katsomaan, mitä oli tapahtunut, ja he tulivat Jeesuksen luo ja tapasivat miehen, josta riivaajat olivat lähteneet, istumassa Jeesuksen jalkojen juuressa puettuna ja täydessä ymmärryksessä; ja he peljästyivät. Mutta silminnäkijät kertoivat heille, kuinka riivattu oli tullut terveeksi.

Evankeliumi Luukkaan mukaan 8:32–36.

ENSIMMÄINEN OSA

Ensimmäinen luku

Johdannon asemasta: eräitä yksityiskohtia yleistä arvonantoa nauttineen Stepan Trofimovitš Verhovenskin elämästä

I

Kun ryhdyn kuvailemaan äskettäisiä ja sangen kummallisia taphtumia joiden näyttämönä oli meidän kaupunkimme, aikaisemmin kaikin puolin huomaamaton, joudun aloittamaan kohtalaisen kaukaa, osaamaton kun olen, nimittäin erinäisistä lahjakkaan ja yleistä arvonantoa nauttineen Stepan Trofimovitš Verhovenskin elämäkerran yksityiskohdista. Rakentukoon noista yksityiskohdista ikään kuin johdanto käsillä olevaan kronikkaan; niitä seuraa sitten tarina jota olen ryhtymässä kertomaan.

Sanon suoraan: meidän keskuudessamme Stepan Trofimovitš esiintyi kaiken aikaa jollakin tavoin erikoisessa ja sanoisinko kansalaishenkisessä roolissa, ja tuota roolia hän rakasti aivan intohimoisesti, jopa siinä määrin ettei olisi osannut oikein elääkään ilman sitä, niin luulen. Ei niin että pyrkisin tässä nyt vertaamaan häntä näyttelijään, herra paratkoon, semmin-kään kun itse kunnioitan häntä. Kysymyksessä saattoi kaiken kaikkiaan olla tottumus, tai paremminkin sanoen hellittämätön ja ylevöitynyt, jo lapsuusvuosilta juontuva taipumus tuudittautua auvoisesti haaveksimaan siitä miten kansalaisuuden tuntoaan kauneimmin kantaisi. Hän oli esimerkiksi sangen mieltynyt asemaansa ”vainottuna” tai niin sanotusti ”karkotettuna”. Noissa kummassakin pikku sanassa on omanlaistaan klassista säihkettä joka oli suorastaan lumonnut hänet alusta pitäen ja sitten ajan oloon korottanut häntä omissa silmissään asteittain vuosien ja taas vuosien mittaan, kunnes hän oli lopulta päätynyt jonkinlaiselle varsin korkealle ja itsetuntoa hivelevälle jalustalle. Eräässä viime vuosisadan englantilaisessa satiirisessa romaanissa muuan Gulliver, palatessaan lilliputtien maasta jonka asukkaat eivät

kasvaneet juuri kahta versokaa pitemmiksi, oli ehtinyt siinä määrin tottua pitämään itseään jättiläisenä heidän keskuudessaan että myös Lontoon kaduilla kulkiessaan huikkaili tahtomattaan ohikulkijoille ja ajoneuvoille jotta nämä väistäisivät tai hidastaisivat kulkuaan välttyäkseen joutumasta hänen jotenkin ruhjomikseen, kun yhä vieläkin kuvitteli itsensä jättiläiseksi ja toiset pikkuruiseksi. Siitä hyvästä hänelle naurettiin ja häntä sätittiin, ja karkeat kuskit jopa sivaltelivat jättiläistä piiskoillaan; mutta oliko se oikein? Mitä ei tottumus saa aikaan? Miltei samaan jamaan oli tottumus vienyt myös Stepan Trofimovitšin, mutta vielä viattomampaan ja harmittomampaan, jos niin voi asian ilmaista, sikäli että mitä mainioin mies hän oli.

Olen kylläkin sitä mieltä että lopulta hänet olivat unohtaneet kaikki ja kaikkialla, mutta mitenkään ei sentään voida sanoa että hän olisi alun perinkin ollut täysin tuntematon. On kiistatonta että myös hän oli kuulunut jonkin aikaa meidän edellisen sukupolvemme tiettyjen merkkipiirien maineikkaaseen plejadiin, ja eräässä vaiheessa – jota tosin kesti vain vaivaisen hetken rahtusen ajan – monet silloiset hätähousut ehättivät lausumaan hänen nimeään likipitään samaan hengenvetoon kuin Tšaadajevin, Belinskin, Granovskin ja noihin aikoihin toimintaansa ulkomailla vasta juuri aloittelevan Herzenin. Mutta Stepan Trofimovitšin toiminta loppui miltei samalla hetkellä kuin se alkoi, ”yhteensattuneiden olosuhteiden tuiverruksessa”, kuten asia ilmaistiin. Vaan kuinka ollakaan? Jälkeenpäin ei ole voitu havaita sen enempää ”tuiverrusta” kuin minkäänlaisia ”olosuhteitakaan”, ainakaan tähän tapaukseen liittyneitä. Vasta nyt, aivan hiljattain minä olen saanut tietää, erinomaisen suureksi ällistykseni mutta sitten toisaalta kertakaikkisen varmasti että Stepan Trofimovitš ei ollut kuuna päivänä ollut edes silmälläpidon alaisena, saati että hänet olisi karkotettu elelemään tänne meidän keskuuteemme, meidän kuvernementtiimme, kuten meillä oli totuttu ajattelemaan. Sitä mielikuvituksen voimaa, mitäpä tuohon muuta sanoa! Hän uskoi vilpittömästi läpi koko elämänsä että tietyt piirit olivat alituisesti varuillaan hänen suhteensa, että hänen askelensa olivat tiedossa ja luetut joka hetki; ja että kullakin niistä kolmesta kuvernööristä jotka meillä ovat peräkanaa hallinneet viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana on ollut jo asemapaikkaansa tullessaan hänestä jonkinlainen erityinen ja vauhkonseläinen käsitys, joka heille oli ihan ensimmäisenä asiana kuvernementtia luovutettaessa ylhäältä annettu. Jos joku olisi tuolloin saanut kunniallisista kunniallisimman Stepan Trofimovitšin vakuuttamaan

kiistattomien todisteiden nojalla siitä ettei hänellä ollut kerrassaan mitään syytä olla varuillaan, hän olisi aivan varmasti loukkaantunut. Ja kuitenkin hän oli mitä viisain ja lahjakkain ihminen, tieteentekijäkin, niin sanoakseni, vaikka tieteen alalla toisaalta... no, sanalla sanoen tieteen alalla hän ei saanut kovinkaan paljon aikaan, ilmeisesti ei yhtään mitään. Mutta tieteen tekijöiden kohdallahan on semmoinen tuiki tavallista meillä Venäjällä.

Hän palasi ulkomailta ja loisti yliopistollisen oppituolin haltijan ominaisuudessa lyhyesti jo aivan nelikymmenluvun lopulla. Luentoja hän kylläkin ehti pitää vain aivan muutamia, ja ne taisivat käsitellä arabeja; niin ikään hän ehti puolustaa loistokasta väitöskirjaa Hanaun, saksalaisen kaupunkipahasen oraalle nousseesta merkityksestä siviilihallinnon ja hansakaupan kannalta vuosien 1413 ja 1428 välisenä aikana, ja sen ohella myös niistä erityisistä ja epämääräisistä syistä joiden johdosta tuo merkitys näivettyi ennen aikojaan. Tämä väitöskirja nirhaisi tuolloisia slavofilejä näppärästi ja kipeästi ja hankki heidän joukostaan Stepan Trofimovitšille yhdellä iskulla monilukuisia ja vimmastuneita vihollisia. Sittenmin – kylläkin jo oppituolinsa menetettyään – hän ehätti julkaisemaan eräässä kuukausittain ilmestyvässä, Dickensiä käännättävässä ja George Sandia julistavassa edistyksellisessä aikakauskirjassa (kostotoimen luontoisesti, niin sanoakseni, ja näyttääkseen kenet olivat menettäneet) johdatuksen mitä syvimmälle käyvään tutkimukseen – se taisi käsitellä jonkin aikakauden jonkinmoisten ritareiden poikkeuksellisen moraalisen ylväyden syitä tai jotakin sen tapaista. Ainakin siinä tuotiin esiin jonkinmoista korkeaa ja tavattoman ylevämielistä ajatusta. Jälkeenpäin puhuttiin että tutkielman jatkaminen kiellettiin kiireimmän kaupalla ja että edistykselliselle lehdellekin koitui hankaluuksia tuon ensimmäisen jakson julkaisemisesta. Hyvinkin saattoi niin käydä, sikäli että mitäpä ei silloin sattunut. Mutta kyseisessä tapauksessa on todennäköisempää että mitään ei sattunut ja että tekijä itse ei viitsinyt viedä tutkimustaan loppuun. Arabialaisia käsittelevät luentonsa hän taas keskeytti sen tähden että jollakin keinolla ja jonkun (ilmeisesti hänen taantumuksellisen vihamiehensä) toimesta siepattiin jollekulle osoitettu kirje jossa selviteltiin jokinmoisia ”olosuhteita” sillä seurauksella että joku vaati häneltä jonkinlaisia selityksiä. En tiedä pitääkö paikkaansa, mutta lisäksi väitettiin että juuri samoihin aikoihin oli Pietarissa paljastettu jokin valtaisa, luonnonvastainen ja valtionvastainen yhdistys, joka käsitti kolmisentoista henkeä ja sai likipitään koko rakennuksen tutisemaan. Puhuttiin että he olivat mukamas aikeissa

kääntää itseään Fourieria.¹ Kuin vasiten samoihin aikoihin Moskovassa siepattiin myös Stepan Trofimovitšin runoelma jonka hän oli kirjoittanut jo kuutisen vuotta takaperin Berliinissä, aivan varhaisimmassa nuoruudessaan ja joka oli jäljennöksinä kulkenut kädestä käteen kahden asianharrastajan ja erään opiskelijan muodostamassa piirissä. Tuo runoelma lojuu nyt minunkin pöytälaatikossani; sain sen itseltään Stepan Trofimovitšilta niinkin äskettäin kuin viime vuonna, hänen omakätisenä, varsin tuoreena jäljennöksenään, varustettuna omistuskirjoituksella ja suurenmoisiin punaisiin sahviaaninahkakansiin sidottuna. Eihän se toki runoton ole eikä vallan lahjatonkaan; outo tekele, mutta siihen aikaan (tai siis paremminkin kolmikymmenluvulla) tuossa hengessä kirjoiteltiin viljalti. Aiheen selostaminen tuottaa minule päänvaivaa, koska en totta puhuen ymmärrä siitä mitään. Se on jonkinmoinen lyyris-draamalliseen muotoon puettu allegoria joka tuo mieleen *Faustin* toisen osan. Esityksen aloittaa naisten kuoro, sitä seuraa miesten kuoro, sitten jonkinmoisten voimien kuoro ja kaiken päätteeksi kuorossa laulavat sielut jotka eivät vielä elä mutta jotka kovasti mielisivät elää pikkuisen. Kaikki nuo kuorot laulavat jostakin perin epämääräisestä, enimmäkseen jonkun langettamasta kirouksesta, kuitenkin ylevällä huumorilla esitystään höystäen. Mutta äkillisen näyttämönvaihdoksen jälkeen valloilleen pääsee jonkinmoinen ”Elämän juhla” jossa laulavat jopa hyönteiset, kilpikonna ilmaantuu esittämään muutamia sakramentaalisia sanoja latinaksi, ja sikäli kuin oikein muistan, jotakin lauloi jopa muuan mineraali, toisin sanoen jo tyyten eloton olomuoto. Ylipäättäinkin kaikki laulavat herkeämättä, ja jos puhuvat, niin jotenkin epämääräisesti toraillen, joskin sanojaan sentään ylevällä merkityksellä höystäen. Vihdoin näyttämö vaihtuu jälleen ja näkyviin ilmaantuu kesytön seutu, kallioiden välissä kuljeksii muuan sivistynyt nuorimies joka nyhtää jonkinmoisia ruohoja imeskeltäväkseen ja kun keijukainen kysyy miksi hän imee noita ruohoja, hän kertoo etsivänsä unhotusta ylitsepursuvaan elämäntuntoonsa ja löytävänsä sitä noiden ruohojen mehusta, mutta varsinaisesti hän toivoo että pikimmiten pääsisi järjestään (näinköhän enää tarpeellinen toive). Sitten paikalle karauttaa ykskaks kuvaamattoman kaunis nuorukainen mustalla ratsulla ja

---

¹ Charles Fourier (1772–1837) oli ranskalainen filosofi joka kuului ns. utopiasosialismin perustajiin. Hänen kehittelemänsä toimintamallit herättivät kiinnostusta myös venäläisissä yhteiskunnallisissa ajattelijoissa 1830-luvulta alkaen ja häneen viitataan tässä romaanissa useaan otteeseen. (Suom. huom. Kaikki kirjassa olevat alaviitteet ovat suomentajan huomautuksia.)

hänen jäljessään seuraa pelottava paljous kaikenlaisia kansoja. Nuorukainen olennoi kuolemaa jota kaikki kansat isoavat. Ja vihdoin, jo kaikkein viimeiseen näytökseen ehdittäessä ilmaantuu äkkiä Baabelin torni ja jonkinmoiset atleetit rakentavat sen vihdoin valmiiksi uuden toivon laulun elähdyttäminä, ja kun he ovat rakentamassa jo aivan huippua, niin valtiassanokaamme vaikkapa Olympos, pakenee koomisessa hahmossa ja valpas ihmiskunta valtaa sen paikan ja aloittaa yksin tein uuden elämän uudellaasioiden käsityskyvyllä varustettuna. No, kas tämmöistä runoelmaa siis oli pidetty vaarallisena siihen aikaan. Viime vuonna minä ehdotin Stepan Trofimovitšille sen painattamista, kun se omassa ajassamme on kertakaikkisen harmiton, mutta hän torjui ajatuksen silmin nähden tyytymättömänä. Käsitykseni runoelman kertakaikkisesta harmittomuudesta ei ollut hänelle mieluinen, mistä nähdäkseni johtui se että hän suhtautui minuun jotenkin kylmäkiskoisesti täydet kaksi kuukautta sen jälkeen. Ja kuinkapa kävikään? Ykskaks, ja miltei tarkalleen samaan aikaan kun minä ehdotin runoelman painattamista täällä, se painettiin *siellä* – ulkomailla siis, eräässä vallankumouksellisessa kokoelmassa ja aivan Stepan Trofimovitšin tietämättä. Ensi alkuun hän säikähti, säntäsi kuvernöörin puheille ja kirjoitti Pietariin mitä ylevähenkisimmän selvityskirjeen, luki sen minulle kahteen kertaan mutta jätti lähettämättä, koska ei tiennyt kenelle siellä olisi sen osoittanut. Lyhyesti sanoen hän hätäili kokonaisen kuukauden päivät, mutta minä olen vakuuttunut siitä että sydämensä salaisimmissa sopukoissa hän oli tavattoman imarreltu. Hänelle oli toimitettu kappale kokoelmaa ja se kainalossa hän melkein nukkuikin, päivisin piilotti sen patjansa alle eikä antanut palvelijattaren sijata vuodetta, ja vaikka hän odotti jotakin sähkösanomaa joka päivä, kulki silti nenä pystyssä. Minkäänlaista sähkösanomaa ei kulu- nut. Sittenpä hän leppyi minullekin, mikä sekin todistaa hänen sopuisan ja kaunaa kantamattoman sydämensä erinomaista hyvyyttä.

II

Enhän minä väitä ettei hänelle olisi koitunut minkäänlaisia vaikeuksia; olen vain nyttemmin täysin vakuuttunut siitä että hän olisi voinut jatkaa arabien- sa parissa mielin määrin, kun vain olisi esittänyt tarpeelliset selonteot. Mutta silloisessa suuruutensa tunnossa hän onnistui huomattavan vikkelästi saamaan itsensä lopullisesti vakuuttuneeksi siitä että ”olosuhteiden tuiverrus”

oli eliniäksi musertanut hänen uransa. Vaan jos ihan totta puhutaan, niin hänen uransa saaman käänteen varsinainen syy oli mitä hienovaraisin ehdotus, jonka jo aiemmin oli hänelle esittänyt ja sittemmin uudistanut Varvara Petrovna Stavrogina, kenraaliluutnantin puoliso ja huomattavan äveriäs nainen, että hän ottaisi huolehtiakseen kenraalittaren ainoan pojan kasvatuksesta ja kaikkinaisesta ymmärryksen koulumisesta, korkean tason pedagogina ja ystävänä, ruhtinaallista korvausta tietenkään unohtamatta. Tämä ehdotus esitettiin Stepan Trofimovitšille ensimmäisen kerran jo hänen ollessaan Berliinissä ja juuri samoihin aikoihin kun hän jäi ensimmäisen kerran leskeksi. Hänen ensimmäinen vaimonsa oli muuan meidän kuvernementtimme kevytmielinen neitonen, jonka hän oli ottanut aviokseen aivan varhaisimmassa ja vielä harkitsemattomassa nuoruudessaan ja lienee sivumennen sanoen saanut tuon itsessään viehättävän olennon myötäjäisinä kohtalaisen paljon murhetta, kun hänen varansa eivät olleet riittääkseen puolison ylläpitoon, ja sitä paitsi vielä muistakin, osittain suorastaan arkaluontoisista syistä. Nainen kuoli Pariisissa elettyään viimeiset kolme vuotta erossa miehestään ja jättäen hänelle viisivuotiaan pojan, ”ensimmäisen riemukkaan ja vielä varjottoman rakkautemme hedelmän”, kuten sureva Stepan Trofimovitš kerran minun kuulteni tuli sanoneeksi. Untuvikko lähetettiin tuota pikaa Venäjälle missä hän sitten varttui jossakin sydänmailla, kaiken aikaa joidenkin kaukaisten tätien kasvatettavana. Senkertaisen Varvara Petrovnan ehdotuksen Stepan Trofimovitš torjui ja solmi uuden avioliiton erään Berliinissä asuvan vähäpuheisen saksattaren kanssa, kiireen vilkkaa, jopa ennen suruvuotensa umpeen kulumista, ja mikä oudointa, vaikkei mikään siihen erityisesti pakottanut. Mutta sen lisäksi ilmeni muitakin syitä kasvattajantoimesta kieltäytymiseen: Stepan Trofimovitšia viekoitteli erään unohtumattoman professorin tuolloin kohisten kasvava maine, ja vuorollaan hän siis liihotteli oppituoliin johon oli ollut pyrkimässä, koetellakseen omiakin kotkansiipiään. Ja sitten, siipensä jo pian kärvennettyään hän mitä luonnollisimmin muisti ehdotuksen jota hylätesseen hän oli jo alun perin empinyt. Lopullisen sysäyksen antoi toisenkin puolison kuolema hädin tuskin vuoden kestäneen yhteisen elämän päätteeksi. Sanon suoraan että ratkaisevalla tavalla vaikutti Varvara Petrovnan hehkua osanotto ja se kallisarvoinen, etten sanoisi klassinen ystävyys jota hän Stepan Trofimovitšia kohtaan osoitti, jos nyt ystävyyttä sopii sillä tavoin luonnehtia. Stepan Trofimovitš heittäytyi tuon ystävyuden syleilyyn

ja heidän suhteensa pysyi lujana yli kahdenkymmenen vuoden ajan. Käytin ilmaisua ”heittäytyi syleilyyn”, mutta Luoja varjeltiin ketään ajattelemaasta mitään ylimääräistä ja joutavaa, tuo syleily tulee käsittää ainoastaan ja vain kaikkein korkeimmassa moraalisisessa merkityksessä. Mitä hienoin ja hienovaraisin side yhdisti noita kahta niin merkillepantavaa olentoa yli-muistoiksi ajoiksi.

Kasvattajantoimen ottamiseen vaikutti sekin seikka että Stepan Trofimovitšin ensimmäisen puolison jälkeensä jättämä maatila – varsin pieni – sattui sekin olemaan Skvorenin vieressä, tuon kaupungin tuntumassa sijaitsevan suurenmoisen maatilan joka Stavrogineilla meidän kuvernementissamme oli. Sitä paitsi, kun yliopistolliset velvoitteet eivät nyt enää olleet vaatimassa huomiota ylenpalttisuudellaan, oman työhuoneen hiljaisuudessa sopi milloin hyvänsä omistautua tieteen asialle ja rikastuttaa kansakunnan henkistä kylvöä mitä syvällisemmällä tutkielmilla. Tutkielmia ei otanut tullakseen, sitä vastoin tullakseen oli mahdollisuus pitää pintansa koko loppuelämän ajan, yli kaksikymmentä vuotta niinsanotusti ”lihaksi tulleen soimauksena” isänmaan edessä, kansanrunoilijamme sanoja mukaillen:

Lihaksi tulleen soimauksena
edessä isiemme maan seisoi sinä,
vaalijana vapaamielisyyden jalon

Kuka tietää, se henkilö, josta kansallisrunoilija sanansa sanoi, saattoi olla jopa oikeutettu patsastelemaan siinä katsannossa koko ikänsä, jos mielensä suinkin teki, niin yksitoikkoista kuin sellainen onkin. Moisten hahmojen rinnalla meidän Stepan Trofimovitšimme oli totta puhuen pelkkä jäljitteittäjä; seisomiseenkin hän väsyi ja paneutui tuon tuostakin kyljelleen. Mutta soimauksen lihaksi tuleminen kävi päinsä myös makuuasennossa ja vaikka kyljelläänkin, se tunnustus on annettava, semminkin kun kuvernementin oloissa siinäkin oli kyllin. Teidän olisi sietänyt nähdä kuinka hän istui korttipöytään meidän kerhollamme. Koko hänen hahmonsensa puhui: ”Kortit! Tässä istun ja vistiä pelaan teidän kanssanne! Onko tässä mitään suhdetta? Kuka on vastuussa tästä? Kuka tuhosi toimintani ja muutti sen vistiksi? Ah, tuhon tietä kuljet, Venäjä!” – ja ylväästi hän määräsi hertan valtiksi.

Vaan totta puhuen hän piti hirveästi kortin lyömisestä, minkä johdosta oli etenkin viime aikoina joutunut lukuisiin ja ikäviin sanaharkkoihin

Varvara Petrovnan kanssa, semminkin kun aina hävisi pelissä. Mutta siitä tuonnempana. Mainitsen vain että hänellä oli suorastaan herkkä omatunto (siis aika ajoin), mistä koitui hänelle usein mielipahaa. Hänen ystävyytensä Varvara Petrovnan kanssa kesti yli kaksikymmentä vuotta ja koko sen ajan hän vajosi säännöllisesti kolme neljä kertaa vuodessa ”kansalaismurheeseen”, kuten me sitä keskenämme nimitimme, toisin sanoen yksinkertaisesti mäsennukseen, mutta tuo pikku yhdyssana miellytti arvon rouva Varvara Petrovnaa. Ajan mittaan Stepan Trofimovitš alkoi kansalaismurheen ohella vajota myös samppanjaan, mutta valpas Varvara Petrovna varjeli häntä alusta loppuun kaikilta joutavanpäiväisiltä taipumuksilta. Ja katsijaa Stepan Trofimovitš kyllä tarvitsikin, koska hän aika ajoin kävi perin kummalliseksi: kesken mitä ylevimmän murehtimisen hän saattoi yhtäkkiä heittäytyä ilveilemään niin kansanomaisesti kuin ikinä. Sattui hetkiä jolloin hän ryhtyi luonnehtimaan jopa itseään humoristisessa katsannossa. Eikä Varvara Petrovna mitään niin kavahtanut kuin humoristista katsantoa. Hän kun oli klassisen koulukunnan nainen, naispuolinen mesenaatti jonka toimintaa ohjasivat ainoastaan kaikkein ylevämielisimmät vaikuttimet. Tuon ylvään rouvan kaksikymmenvuotinen vaikutus poloiseen ystävänsä oli perinpohjainen. Siitä tulisi puhua erikseen, minkä myös teen.

III

On kummallisia ystävyksiä: kumpikin ystävä haluaa likipitäen syödä toisen, ikänsä kaiken elävät sillä tavoin, vaan eivät kuitenkaan saata erota toisistaan. Eroaminen on suorastaan mahdotonta: oikuttelemaan heittäytyvä ja suhteen katkaiseva osapuoli on se joka ensin sairastuu ja voi vaikka kuolla, jos erosta tulee totta. Minä tiedän aivan varmasti että monet kerrat Varvara Petrovnan poistuessa, joskus mitä luottamuksellisimpien kahdenkeskisten vuodatusten jälkeen Stepan Trofimovitš kavahti äkkiä ylös sohvaltaan ja alkoi hakata nyrkeillään seinää.

Sitä hän ei tehnyt millään muotoa näön vuoksi, niin että kerran hän jopa kolhi rappausta alas seinältä. Voidaan kysyä mistä minä olen saanut tietooni noin yksityisluontoisen seikan. Entäpä jos olin itse todistajana? Entä jos Stepan Trofimovitš itse nyhkytti monituiset kerrat olkapäätäni vasten, maalasi kirkkain värein silmiäni eteen kaikki salaisuutensa. (Ja mitäpä hän ei olisi silloin tullut puhuneeksi?) Mutta noiden nyhkimisten jälkeen kävi

sitten melkein aina kas näin: heti seuraavana aamuna Stepan Trofimovitš oli jo valmis naulitsemaan itsensä ristille kiittämättömyytensä tähden, pyysi minua tulemaan kiireimmiten tai tulla touhotti luokseni vain tehdäkseen minulle tiettäväksi että Varvara Petrovna oli ”kunniallisuuden ja tahdikkouden enkeli, kun taas hän itse oli kaikkea muuta”. Hän ei kääntynyt vain minun puoleeni, vaan kuvaili toistuvasti kaikkea tätä Varvara Petrovnalle itselleen mitä kaunopuheisimmissa kirjeissä ja tunnusti omalla täydellisellä allekirjoituksellaan varmentaen tälle esimerkiksi että oli niinkin äsken kuin vaikkapa eilen kertonut jollekin sivulliselle että Varvara Petrovna ylläpitää häntä omaa kilpeään kiillottaakseen, kadehtii hänen oppineisuuttaan ja lahjakkuuttaan, vihaa häntä muttei tohdi lausua vihaansa julki vain siksi että pelkää hänen lähtevän luotaan ja vahingoittavan hyväntekijäntärensä kirjallista mainetta; että tästä johtuen hän halveksii itseään ja on päättänyt kuolla väkivaltaisen kuoleman, mutta odottaa hyväntekijäntäreltään vielä viimeistä sanaa joka ratkaisee kaiken jne. jne, kaikkea tuohon tapaan. Voi siis kuvitella millaiseen hysteriaan tuon kaikista viisikymmenvuotiaista keskenkasvuista viattomimman hermokohtaukset aika ajoin ylsivät. Itse luin kerran yhden tuon lajin kirjeen, jonka hän oli kirjoittanut jonkin heidän riitansa jälkeen, aiheeltaan mitättömän mutta niin myrkyllisen ettei paremmasta väliä. Minä kauhistuin ja rukoilin häntä jättämään kirjeen lähettämättä.

– Mahdotonta... rehellisempää... velvoitus... minä kuolen, jos en tunnusta hänelle kaikkea, ihan kaikkea! hän vastasi likipitäen kuumehoureessa ja lähetti kuin lähettikin kirjeen.

Juuri siinä piili heidän välisensä ero että Varvara Petrovna ei ikimaailmassa olisi lähettänyt sellaista kirjettä. Totta kyllä että Stepan Trofimovitš oli silmittömän innokas kirjoittaja, kirjoitti Varvara Petrovnalle jopa asuesaan saman katon alla hänen kanssaan, ja hysterian iskiessä parikin kirjettä päivässä. Minä tiedän varmasti että Varvara Petrovna luki nuo kirjeet aina mitä huolellisimmin alusta loppuun, jopa silloin kun niitä tuli kaksin kappalein, ja luettuaan pani ne talteen erityiseen laatikkoon, hyvään järjestykseen ja omilla merkinnöillään varustettuina; sen lisäksi hän talletti miehen sanat sydämeensä. Annettuaan sitten ystävänsä odottaa koko päivän vastaanottaen hän kohtasi tämän noin vain, ikään kuin edellisenä päivänä ei olisi tapahtunut kerrassaan mitään erityistä. Vähä vähältä Varvara Petrovna koului Stepan Trofimovitšin niin ettei tämä itsekään tohtinut ottaa puheeksi eilistä, katsoi vain häntä silmiin jonkin aikaa. Mutta Varvara Petrovna ei

unohtanut mitään, Stepan Trofimovitš sitä vastoin unohti joskus liiankin nopeasti ja hyväntekijättärensä tyyneyden rohkaisemana saattoi tuon tuostakin heittäytyä naureskelemaan ja rehentelemään samppanjan innoittamana vielä samana päivänä, jos ystäviä sattui käymään. Miten myrkyllisesti Varvara Petrovna onkaan miestä noina hetkinä katsonut, vaan tämäpä ei ole huomannut yhtään mitään. Sitten kenties viikon kuluttua, kuukauden tai jopa puolen vuoden kuluttua, muistaessaan sattumoisin, jonakin erityisenä hetkenä jonkin ilmaisun tuommoisesta kirjeestään ja sitten koko kirjeen kaikkine asianhaaroineen Stepan Trofimovitš on äkkiä tuntenut polttavaa häpeää ja ajautunut tuskittellemaan niin voimallisesti että on sairastunut koleriinikohtaukseen. Nuo hänelle ominaiset koleriinoin kaltaiset kohtaukset ilmenivät erinäisissä tapauksissa hänen hermojärkytystensä luontaisena purkautumistienä ja näyttäytyivät hänen elimistönsä tietyllä tavalla kiinnostavana erikoisuutena.

Totta vieköön, varmaan Varvara Petrovna vihasi Stepan Trofimovitšia, ja sangan useinkin, mutta yksi asia mieheltä jäi loppuun saakka huomaamatta, nimittäin se että loppujen lopuksi Varvara Petrovna alkoi pitää häntä omana poikanaan, omana luomuksenaan, kenties voi jopa sanoa omana keksintönään, lihana hänen lihastaan, ja ettei siis ”kateus miehen lahjoja kohtaan” ollut millään muotoa ainoa syy siihen miksi Varvara Petrovna miestä piti ja ylläpiti. Ja miten sellaisten olettamusten on täytynyt Varvara Petrovnaa loukata! Jonkinlainen raastava rakkaus miestä kohtaan on hänessä piillyt, hellyyättömän vihan, mustasukkaisuuden ja halveksunnan lomassa. Hän oli varjellut miestä jokaiselta pölyhiukkaselta, katsoi hänen peräänsä kahdenkymmenen kahden vuoden ajan, olisi antanut huolten valvottaa itseään yökaudet, mikäli vaakalaudalle olisi ollut joutumassa miehen maine runoilijana, tiedemiehenä, kansalaiskuntonsa osoittajana. Varvara Petrovna oli hänet keksinyt ja oli myös ensimmäisenä uskomassa keksintöönsä. Mies edusti Varvara Petrovnalle jonkinlaista unelmaa... Mutta siitä hyvästä Varvara Petrovna vaati häneltä todellakin paljon, joskus jopa orjuutta. Ja uskomattoman kaunainen hän oli. Siitä puheen ollen kerronkin pari tapausta.

IV

Kerran, kun varhaisimmat talonpoikien vapautusta koskevat huhut olivat vasta kehkeytyvässä, kun koko Venäjä puhkesi äkkiä riemuitsemaan ja valmistautui kertakaikkiseen uudestisyntymiseen, Varvara Petrovnan luona vieraili muuan ohikulkumatkalla ollut pietarilainen paroni jolla oli suhteita kaikkein korkeimpiin tahoihin ja joka seurasi asioita varsin läheltä. Senkaltaisille vierailuille Varvara Petrovna antoi sangen suuren arvon, koska puolison kuoleman jälkeen hänen omat yhteytensä ylhäisöpiireihin olivat heikkenemistään heikentyneet ja lopulta kerrassaan katkenneet. Paroni istui hänen luonaan tunnin ja joi teetä. Ketään muita vieraita ei ollut, mutta Stepan Trofimovitšin Varvara Petrovna kutsui paikalle ja esitteli. Paroni oli hänestä jotakin kuullutkin etukäteen, tai esiintyi kuin olisi kuullut, mutta ei teepöydässä kiinnittänyt häneen juuri huomiota. Sellaista vaaraahan ei ollut että Stepan Trofimovitš olisi nolannut itsensä, ja hänen käytöstapansa olivat mitä sovimmat. Hänen syntyperänsä ei kylläkään liene ollut kovin mainittava, mutta oli sattunut käymään niin että hän oli joutunut pienestä pitäen kasvatettavaksi erääseen moskovalaiseen vallasväen taloon ja siis säädylliseen tapaan; ranskaa hän puhui kuin pariisilainen. Niin muodoin paronin oli pakko heti ensi silmäyksellä huomata millaisia ihmisiä Varvara Petrovna ympärilleen kokosi, vaikkapa sitten maaseudun eristyksessä. Kävi kuitenkin toisin. Kun paroni oli vakuuttanut että ensimmäiset suurta reformia koskevat huhut, jotka silloin juuri hiljattain olivat kiirineet paikkakunnalle, olivat kertakaikkisesti ja ehdottomasti todenperäisiä, Stepan Trofimovitš kadottikin äkkiä itsehillintänsä ja huudahti hurraa, tekipä jopa kädellään jonkinmoisen voitonriemua kuvastavan eleenkin. Huudahdus oli vaimea ja suorastaan viehkeä; on jopa mahdollista että riemastus oli ennalta harkittua ja ele varta vasten peilin edessä harjoiteltu puoli tuntia ennen teeaikaa, mutta jotenkin hänen on täytynyt siinä kohden kömmähtää, niin että paroni salli itselleen pienen hymähdyksen, jos kohta sommitteli saman tien ylitsevuotavan kohteliaan lauseen siitä miten kaikkia venäläisiä sydämiä odotti sulautuminen yltyleiseen hetytykseen tämän suuren tapahtuman edessä. Pian sen jälkeen hän lähti eikä lähtiessään unohtanut ojentaa myös Stepan Trofimovitšille kahta sormeaan. Palatessaan salonkiin Varvara Petrovna pysyi ensi alkuun vaiti pari kolme minuuttia, ikään kuin jotakin pöydältä haeskellen, mutta äkkiä hän käännähti Stepan Trofimovitšin puoleen ja kalpeaksi valahtaen, silmät säkenöiden sähähti vaimeasti:

– Tuota temppuanne minä en ikinä unohda!

Seuraavana päivänä hän tapasi ystävänsä kuin ainakin; tapahtunutta hän ei koskaan muistellut. Mutta kolmetoista vuotta myöhemmin, eräänä traagisena hetkenä hän muisti sen ja moitti miestä, ja kalpeni aivan tarkalleen samalla tavalla kuin kolmetoista vuotta aiemmin ensimmäisen kerran moitiessaan. Vain kaksi kertaa koko elämänsä aikana Varvara Petrovna sanoi Stepan Trofimovitšille: ”Tuota temppuanne minä en ikinä unohda!” Kohtaaminen paronin kanssa oli jo jälkimmäinen kerta, mutta myös ensimmäinen oli omassa lajissaan niin luonteenomainen ja Stepan Trofimovitšin kohtalon kannalta ilmeisesti niin merkittävä että katson aiheelliseksi ottaa senkin esiin.

Tämä tapahtui vuonna viisikymmentäviisi, keväällä, toukokuussa, juuri sen jälkeen kun Skvorenikiin oli ehtinyt tieto siitä että kenraaliluutnantti Stavrogin, huikentelevainen vanhus oli kuollut vatsavaivoihin matkalla kohti Krimiä, jonne hän oli kiiruhtamassa saatuaan määräyksen liittyä sotaa käyviin joukkoihin. Varvara Petrovna jäi leskeksi ja pukeutui täyteen suruasuun. Ei hän totta puhuen voinut kovin paljon surra, koska oli viimeiset neljä vuotta elänyt kokonaan erossa miehestään, luonteiden yhteensopimattomuuden vuoksi, ja oli maksanut miehelle eläkettä. (Kenraaliluutnantilla itsellään oli kaikkiaan vain puolitoistasataa sielua ja palkkansa, niiden lisäksi sukutausta ja suhteita; koko omaisuus ja Skvorenikin tila taas kuuluivat Varvara Petrovnalle, sangen vauraan vuokratoimenhaltijan ainoalle tyttärelle.) Siitä huolimatta uutisen odottamattomuus suisti Varvara Petrovnan pois tolaltaan ja hän vetäytyi täydelliseen yksinäisyyteen. Stepan Trofimovitš pysyi tietenkin tiiviisti hänen lähettyvillään.

Toukokuu kukoisti täydessä terässä, ihmeellinen ilta seurasi toistaan. Tuomi alkoi kukkia. Ystävykset tapasivat joka ilta puutarhassa ja istuivat yötä myöten huvimajassa vuodattaen tuntojaan ja mietteitään toinen toiselleen. Tuokiot kävivät runollisiksi. Kohtaloonsa osuneen kääntein tunnossa Varvara Petrovna oli tavallista puheliaampi. Hän ikään kuin puristautui ystävänsä sydäntä vasten ja sitä jatkui muutamien iltojen ajan. Äkkiä Stepan Trofimovitšin mieleen juolahti erikoinen ajatus: ”Voisiko olla niin että lohdu-ton leski panee toivonsa häneen, ja mahtaako odottaa hänen kosivan suruvuoden mentyä?” Ajatus oli kyyninen, mutta korkealentoinen pohdiskeluhan saattaa suorastaan valmentaa taipumusta kyynisiin näkemyksiin, jo yksistään vaihtoehtojen monipuolisuuden nimissä. Hän syvenyi ajatukseen ja havaitsi että siltä vaikutti. Hän vaipui miettimään: ”Omaisuus on valtava, kylläkin,

mutta...” Varsinaiseksi kaunottareksi Varvara Petrovnaa ei todellakaan voinut sanoa: hän oli kookas, keltainen, luiseva nainen jonka ylen määrin pitkä naama toi jotenkin mieleen hevosen. Epäilystensä piinaamana Stepan Trofimovitš empi yhä enemmän ja enemmän, itkeä pirauttikin päättämättömyyttään pariin kertaan (hän itki melko usein). Iltaisin sitten, toisin sanoen huvimajassa istuttaessa hänen kasvoillaan alkoi tahattomasti väikkyä jotenkin oikuttelevia ja pilkallisia, jotenkin keimailevia ja samaan aikaan alentuvia ilmeitä. Sellaiseen saattaa ihminen ajautua huomaamattaan, tahattomasti, ja on jopa niinkin että mitä ylevämpi hän on, sitä helpommin sen huoma. Luoja tietää mitä tuosta ajatella, mutta luultavampaa on ettei Varvara Petrovnana sydämessä ollut viriämässä mitään sen tapaistakaan mikä olisi voinut täysin oikeuttaa Stepan Trofimovitšin uumoilut. Eikä hän olisi vaihtanut Stavrogina-nimeään Stepan Trofimovitšin sukunimeen, olipa se miten kuulu hyvänsä. Saattaa olla että Varvara Petrovnan kannalta kysymys oli silkasta naisellisesta keimailusta, naisellisen tarpeen tiedottomasta ilmauksesta, mikä erinäisissä erityisesti naissukupuolta koskevissa tapauksissa on niin luonnollista. Vaan enpä mene vannomaan: tutkimattomat ovat naisen sydämen syvyydet vielä tänäkin päivänä. Mutta jatkan.

On syytä olettaa että Varvara Petrovna itse tykönsä oivalsi tuota pikaa mistä hänen ystävänsä kummalliset ilmeet johtuivat, hän oli vaistokas ja valpas, mies aika ajoin liiankin ajattelematon. Mutta illat sujuivat entiseen tapaan, keskustelut jatkuivat yhtä lailla runollisina ja mielenkiintoisina. Ja kerran sitten yön laskeutuessa mitä vilkkaimman ja runollisimman keskustelun jälkeen he erosivat ystävällisesti, lämpimästi puristaen toinen toisensa kättä sen sivurakennuksen portaan edessä jossa Stepan Trofimovitš majaili. Sinne, aivan puutarhan tuntumaan hän siirtyi aina kesäksi Skvorešnikin valtavasta herraskartanosta. Vilkkaisiin mietteisiin vaipunut Stepan Trofimovitš oli heti sisään astuttuaan poiminut sikarin ja ehtimättä sytyttää sitä uuvahtanut seisomaan avoimen ikkunan ääreen jääden seuraamaan höytyvänkeiden valkoisten hattaroiden lipumista kirkkaana paistavan kuun ohi, kun vaimea kahahdus sai hänet säpsähtäen kääntymään. Hänen edessään seisoi jälleen Varvara Petrovna, josta hän oli eronnut juuri neljä minuuttia sitten. Naisen keltaiset kasvot olivat käyneet miltei sinerviksi, huulet olivat pusertuneet yhteen, suupielet värähtelivät. Täydet kymmenen sekuntia hän tuijotti Stepan Trofimovitšia silmiin mitään sanomatta, vakain, hetyttömmin katsein ja suhahti sitten häthätää:

– Ikinä en tätä temppuanne unohda!

Kun Stepan Trofimovitš sitten jo kymmenen vuoden vierähdettyä kertoi minulle tämän surullisen tapauksen, kuiskuttamalla ja ensin oven teljettyään, hän vakuutti että oli jähmettynyt niille sijoilleen ja siinä määrin että ei ollut kuullut eikä nähnyt Varvara Petrovnan poistumista. Kun Varvara Petrovna ei milloinkaan myöhemmin hänen kanssaan puhuessaan kertakaan viitannut välikohtaukseen ja kaikki sujui kuin ei mitään olisi tapahtunut, hän oli lopun ikänsä taipuvainen arvelemaan että koko tapaus oli vain sairastumista enteilevää aistiharhaa, semminkin kun hän juuri tuona yönä tosiaankin sairastui peräti kahdeksi viikoksi, mikä muuten teki lopun myös tapaamisista huvimajassa.

Mutta harhanäyn ajatukseen tuudittautumisesta huolimatta Stepan Trofimovitš odotti koko myöhemmän ikänsä jokaisena päivänä tuon tilanteen saavan jatkonsa ja ikään kuin ratkaisunsa. Hän ei uskonut että se saattoi loppua noin vain! Ja jos niin oli, niin kummastellen hänen on täytynyt silloin tällöin ystäväänsä katsella.

V

Varvara Petrovna oli itse suunnitellut jopa asun jossa Stepan Trofimovitš sitten loppuikänsä kulki. Puku oli aistikas ja luonteenomainen; pitkä musta lievetakki, miltei ylös saakka napitettu mutta keikarimaisen tyköistuva; pehmeä leveälierinen hattu (kesäisin olkihattu), valkoinen batistiliina jonka isosta solmusta päät riippuivat, hopeanupilla varustettu keppi; asua täydensivät hartioille ulottuvat hiukset. Stepan Trofimovitš oli tummaverinen ja hänen ruskeansävyiset hiuksensa olivat vasta viime aikoina alkaneet hie-man harmaantua. Viiksensä ja partansa hän ajeli. Kerrotaan että nuorena hän oli ollut erinomaisen kaunis mies. Minä olen kylläkin sitä mieltä että hän oli vanhanakin harvinaisen vaikuttava. Ja onko viisikymmentäkolme vuotta nyt mitään vanhuutta? Mutta saati että olisi esiintynyt nuorekkaana hän jonkinmoisen kansalaispatsastelun tunnossa jopa keikaroi vuosiansa taakalla, ja pukuunsa sonnustautuneena hänen pitkä, kuivakka hahmonsaa hartioille valuvine hiuksineen toi mieleen jonkinmoisen patriarkan, tai vielä sattavammin runoilija Kukolnikin sellaisena kuin tämä johonkin kolmikymmenluvun niteeseen painetussa litografiassa nähdään, etenkin silloin kun hän kesäiseen aikaan istui puutarhan penkillä kukkaanpuhjenneen

sireenin alla, kummallakin kädellään keppiinsä nojautuen, avattu kirja vierellään ja runolliseen auringonlaskun mietiskelyyn vaipuneena. Mitä kirjoihin tulee, niin mainitsen että myöhäisinä aikoinaan hän alkoi jotenkin vieraantua lukemisesta. Se kylläkin tapahtui aivan silloin loppuvaiheessa. Sanoma- ja aikakauslehtiä, joita Varvara Petrovna tilasi tukkukaupalla, hän luki alinomaa. Venäläisen kirjallisuuden edistysaskelista hän oli myös jatkuvasti kiinnostunut, kylläkin oman arvokkuutensa horjumattomassa tunnossa. Jossakin vaiheessa hän innostui perehtymään maamme sisäisiin asioihin ja ulkomaansuhteisiin liittyvään korkean tason päivänpolitiikkaan, mutta jätti pian aikomuksensa sikseen kädellään huitaisten. Sellaistakin sattui että hän meni puutarhaan kainalossaan de Tocqueville ja taskussa sinne vaivihkaa sujautettu Paul de Kock. Vaan sehän nyt on pikkuseikka.

Suluissa mainitsen vielä Kukolnikin muotokuvasta: tuo kuva oli osunut Varvara Petrovnan käsiin ensi kerran, kun hän oli vielä pikkutyttöä asunut moskovalaisessa aatelisneitojen pensioaatissa. Hän oli oitis rakastunut muotokuvaan kaikkien pensioaatissa kasvavien tyttöjen tapaan, nämä kun rakastuvat mihin sattuu, muiden muassa vielä oppimestareihinsa, enimmäkseen kaunokirjoituksen ja kuvaamataidon opettajiin. Tässä yhteydessä kiinnostavia eivät kuitenkaan ole pikkutyttöjen tunteet vaan se seikka että vielä viisikymmenvuotiaana Varvara Petrovna säilytti tuota kuvaa kaikkein yksityisimpien kalleuksiensa joukossa, niin että Stepan Trofimovitšillekin hän kenties juuri siitä syystä suunnitteli puvun jossakin määrin kuvassa näkyvää myötäillen. Mutta tämäkin on toki pikkuasia.

Ensimmäisinä vuosina, tai tarkemmin sanoen Varvara Petrovnan huomassa olonsa alkupuoliskon mittaan Stepan Trofimovitš yhä edelleen hautoi mielessään jonkinmoista teosta ja oli joka päivä vakavasti ryhtymässä kirjoittamaan. Mutta jälkimmäisellä puoliskolla hänen mielestään tuntui karisseen kaikki entinenkin. Yhä useammin ja useammin hän lausahteli meille: ”Valmis työhön, siltä tuntuu, aineistot ovat koossa, vaan kun työ ei vain maita! Mihinkään en saa tartutuksi!” ja riiputti apeasti päätään. Epäilemättä myös sen oli tarkoitus lisätä entisestään hänen vaikuttavuuttaan meidän silmissämme tieteen marttyyrina, mutta hän itse kaipasi jotakin muuta. ”Minut on unohdettu, kukaan ei minua tarvitse!” hänen suustaan pääsi kerran jos toisenkin. Tuo kasvava synkkyys piti häntä erityisen vahvasti vallassaan aivan viisikymmenluvun lopulla. Varvara Petrovna ymmärsi vihdoin että asia oli vakava. Eikäpä hän ruvennut sietämään sellaista ajatusta että hänen

ystävänsä oli unohdettu ja tarpeeton. Piristääkseen Stepan Trofimovitšia ja tuoreuttaakseen samalla kertaa hänen mainettaan Varvara Petrovna siten kuljetti hänet Moskovaan, missä hänellä oli erinäisiä viehättäviä tuttaviva kirjallisissa ja oppineissa piireissä, mutta kävi ilmi että Moskovakaan ei tuottanut tyydytystä.

Silloin oli erikoinen aika: tulollaan oli jotakin uutta, kovasti jo erilaista kuin aikaisempi hiljaisuus, ja jotenkin ihan peräti merkillistä, mutta kaikkialla aistittavissa olevaa, jopa Skvorešnikissa. Sinne kiiri erilaisia huhuja. Tosiasiat tulivat pääpiirteittäin tietoon enemmän tai vähemmän, mutta ilmeistä oli että tosiasioiden lisäksi liikkeellä oli jonkinlaisia niitä kehystäviä aatteita, ja vieläpä ylenpalttisen runsaasti. Ja sepä juuri kuohutti mieliä: oli aivan mahdotonta saada noihin aatteisiin tuntumaa ja tarkkaa selkoa siitä mitä ne nimenomaisesti tarkoittivat. Mielenlaadultaan naisellisena Varvara Petrovna halusi ehdottomasti nähdä niissä arvoituksia. Hän ryhtyi itse lukemaan sanoma- ja aikakauslehtiä, ulkomailla painettuja kiellettyjä julkaisuja ja jopa lentolehtisiä jotka silloin tekivät tuloaan (kaikkia niitä hän sai käsiinsä); mutta hänen päänsä meni vain pyörälle. Hän ryhtyi kirjoittamaan kirjeitä: vastauksia hän sai niukasti, ja sitä käsittämättömpiä mitä enemmän aikaa kului. Stepan Trofimovitš sai juhlallisen kutsun tulla tekemään Varvara Petrovnalle juurta jaksain selkoa ”kaikista näistä aatteista”, mutta miehen esittämät selvitykset eivät häntä alkuunkaan tyydyttäneet. Stepan Trofimovitšin näkemys kaikkia yhdistävästä liikkeestä oli mitä suurimmassa määrin ylenkatseellinen; jos häneltä kysyit, kaikki palautui siihen että hänet itsensä oli unohdettu eikä kukaan häntä tarvinnut. Vihdoin hänetkin mainittiin, ensin ulkomaalaisissa julkaisuissa karkotettuna marttyyrina ja sitten tuota pikaa Pietarissa, tietyn tähtikuvion entisenä tähtenä; jostakin syystä hänet rinnastettiin jopa Radištševiin.¹ Sitten joku pani lehteen sellaisen tiedon että hän oli jo kuollut ja lupasi laatia nekrologin. Silloinkos Stepan Trofimovitš nousi ylös ja kerta kaikkiaan ryhdistäytyi. Kaikki ylenkatse hänen aikalaisia koskevista käsityksistään hävisi kuin pyyhkäistynä ja hänessä syttyi palava haave: yhtyä liikkeeseen ja näyttää voimansa. Varvara Petrovna sai heti paikalla

---

1 Aleksandr Radištšev (1749–1802) julkaisi vuonna 1790 teoksen *Matka Pietarista Moskovaan*, jossa moitti Venäjän takapajuisia oloja ja erityisesti maaorjuutta. Katariina Suuri karkotti Radištševin oikopäätä Siperiaan. Äitinsä kuoltua Paavali I armahti Radištševin 1797, mutta mieleltään järkkyneenä tämä teki itsemurhan muutamaa vuotta myöhemmin. Radištševin nimestä tuli käsite varhaisimpana toisinajattelun marttyyrina.

takaisin uskonsa häneen, kokonaan ja kaikkineen, ja ryhtyi kamalan touhukkaaksi. Päätettiin matkustaa Pietariin hiukkaakaan viivyttelemättä, perehtyä kaikkeen paikan päällä, sitoutua henkilökohtaisesti ja mikäli mahdollista, päästä mukaan uuteen toimintaan täysin rinnoin ja asialle jäännöksettömästi omistautuen. Varvara Petrovna ilmoitti muun muassa olevansa valmis perustamaan oman lehden ja omistamaan sille koko vastaisen elämänsä. Huomattaan asioiden olevan niinkin hyvällä mallilla Stepan Trofimovitš kävi entistä ylimielisemmäksi ja ryhtyi jo matkalla suhtautumaan Varvara Petrovnaan miltei suojelevasti, minkä tämä oitis talletti sydämeensä. Sitä paitsi Varvara Petrovnalla oli toinenkin sangen tärkeä syy matkan tekemiseen, nimittäin suhteiden uudistaminen ylhäisöpiireihin. Piti mahdollisuuksien mukaan antaa seurapiireille muistutus omasta itsestään, ainakin yrittää sitä. Matkan julki lausuttu aihe oli puolestaan Varvara Petrovnan tapaaminen ainoan poikansa kanssa, joka tuolloin oli päättämässä opintojaan pietarilaisessa lyseossa.

VI

He lähtivät matkaan ja viettivät Pietarissa miltei koko talvisesongin. Suureen paastoon mennessä kaikki oli kuitenkin rauennut sateenkaarikimalteisen saippuakuplan lailla. Haaveet haihtuivat, sen sijaan että sekava hääräily olisi selkiintynyt se kävi entistä luotaantyöntävämmäksi. Ensiksikään suhteet ylhäisöpiireihin eivät enää elpyneet, paitsi aivan mikroskooppisessa muodossa ja nöyryyttävän vitkallisesti. Nolattu Varvara Petrovna heittäytyi täysin rinnoin ”uusien aatteiden” pariin ja ryhtyi järjestämään avoimien ovien iltoja asunnossaan. Hän kutsui kirjallista väkeä ja sitä kertyi hänen luokseen tuota pikaa runsain mitoin. Sitten heitä tuli jo omin neuvoin, kutsumatta; yksi toi toisen tullessaan. Moista kirjallista väkeä Varvara Petrovna ei ollut vielä kuuna päivänä nähnyt. He olivat kerrassaan mahdollitoman turhamaisia, ja aivan peittelemättä, kuin olisivat pitäneet ylvästelyä velvollisuutenaan. Jotkut (tosin eivät läheskään kaikki) tulivat jopa juovuspäin, mutta ikään kuin olisivat siten tunnistaneeet juopumuksessa erikoislaatuista, vasta eilispäivänä löydettyä kauneutta. Kaikki he olivat aivan merkillisen ylpeitä jostakin. Itse kunkin kasvoille oli kirjoitettu että he olivat juuri vastikään saaneet tietoonsa jonkin erinomaisen tärkeän salaisuuden. Kiroilemista he pitivät kunnia-asianaan. Oli joltisenkin hankalaa saada selville mitä he olivat tarkkaan ottaen kirjoittaneet, mutta joukkoon mahtui

kriitikoita, romaanintekijöitä, näytelmäkirjailijoita, satiirikkoja, ilmiantajia. Stepan Trofimovitš raivasi tiensä aivan tuon piirin huipulle saakka, sinne mistä liikettä johdettiin. Aivan uskomattoman korkealla nuo johtohahmot killuivat, mutta hänet he ottivat vastaan suopeasti, vaikkei kukaan heistä tietenkään tiennyt hänestä mitään eikä ollut ikinä kuullutkaan muuta kuin että hän ”edustaa aatetta”. Stepan Trofimovitš hääpäi heidän liepeillään niin uutterasti että onnistui kerran pari houkuttelemaan jopa heidät kaikessa olympolaisuudessaan Varvara Petrovnan salonkiin. He olivat ylen vakavamielisiä ja ylen kohteliaita, hyvin käyttäytyviä; muut selvästikin pelkäsivät heitä, mutta ilmeistä oli että heidän aikansa ei riittänyt tällaiseen. Nähtiin myös pari kolme entistä kirjallista kuuluisuutta jotka sattuivat oleilemaan tuolloin Pietarissa ja joihin Varvara Petrovna oli jo pitkän aikaa pitänyt mitä hienostuneinta yhteyttä. Mutta hänen hämmästyksensä nuo todelliset ja sentään eittämättömät kuuluisuudet esiintyivät vaatimattomista vaatimattomimmin ja eräät heistä peräti ujuttautuivat tuon uuden loiskansan sekaan kärkeäkseen sen suosiota, niin noloa kuin se olikin. Ensi alkuun onni hymyili Stepan Trofimovitšille; hänelle ilmeni kysyntää ja hänelle ryhdyttiin järjestään esiintymisiä yleisölle avoimissa kirjallisissa illanvietoissa. Kun hän astui ensimmäisen kerran lavalle yhtenä julkiseen luentatilaisuuteen kutsutuista esiintyjistä, hänet otettiin vastaan hillittömin kättentaputuksin jotka jatkuivat viitisen minuuttia. Sitä hän muisteli kyynelsilmin yhdeksän vuotta myöhemmin – pikemminkin muuten kaunosieluisuuttaan kuin kiittolisuuden tunnossa. ”Minä vakuutan teille ja lyön vetoa siitä”, hän itse sanoi minulle (mutta vain minulle ja luottamuksellisesti), ”että koko tuossa yleisössä ei ollut yhden yhtä joka olisi tietämällä tiennyt minusta yhtikäs mitään!” Merkillepantava tunnus: jotakin tajua hänellä siis oli, jos hän silloin jo, siinä lavalla seistessään kykeni niin kirkkaasti ymmärtämään asemansa tilanteen juovuttavuudesta huolimatta, ja jotakin tajua häneltä siis puuttui, jos hän yhdeksän vuoden kuluttuakaan ei kyennyt muistelemaan tapahtumaa tuntematta itseään loukatuksi. Hänet pantiin allekirjoittamaan pari kolme kollektiivista vastalauseetta (mitä vastaan, sitä hän ei itsekään tiennyt); hän allekirjoitti. Varvara Petrovna pantiin niin ikään allekirjoittamaan joku ”hävytön tempaus” ja hän allekirjoitti. Sivumennen sanoen enimmäkseen noista uusista ihmisistä katsoivat jostakin syystä velvollisuudekseen suhtautua Varvara Petrovnaan halveksivasti ja peittelemättömän pilkallisesti, huolimatta siitä että nauttivat hänen vieraanvaraisuuttaan. Myöhemmin,

katkeruutensa hetkinä Stepan Trofimovitš vihjaili minulle että juuri noista ajoista alkaen Varvara Petrovna oli ryhtynytkin häntä kadehtimaan. Varvara Petrovna tietenkin ymmärsi ettei hänen sopinut veljeillä noiden ihmisten kanssa, mutta siitä huolimatta hän kutsui heitä hanakasti kotiinsa, koko naisellisen hysteerisen malttamattomuutensa ajamana, ja mikä tärkeintä, kaiken aikaa jotakin odottaen. Illanvietoissaan hän puhui vähän vaikka mikään ei estänyt puhumasta; enimmäkseen hän kuitenkin piti korvansa auki. Puhuttiin sensuurin ja Ь-kirjoitusmerkin hävittämisestä, venäläisten aakkosten korvaamisesta latinalaisilla, siitä että se ja se oli eilen karkotettu, jostakin skandaalista Kauppakujalla, siitä miten käytännöllistä olisi Venäjän jakaminen kansakuntiin joita liittäisi toisiinsa väljä federatiivinen side, armeijan ja laivaston hävittämisestä, Puolan rajan siirtämisestä Dneprille, talonpoikaisreformista ja lentolehtisistä, perimys oikeuden, perheiden, lasten ja pappien hävittämisestä, naisten oikeuksista, Krajevskin talosta jota ei kukaan eikä kuunaan voinut antaa herra Krajevskille anteeksi jne. jne. Selvää oli että tuossa uusien ihmisten loiskansassa oli paljon roistoja, mutta epäilemättä oli paljon myös kunniallisia, jopa varsin viehättäviäkin ihmisiä, huolimatta heidän erinäisistä ällistyttävistäkin piirteistään. Kunniallisia oli paljon vaikeampi ymmärtää kuin kunniantomia ja karkeita, mutta tietymättömäksi jäi kuka ketäkin käytti hyväkseen. Kun Varvara Petrovna toi julki ajatuksensa aikakauslehden perustamisesta, hänen pakeilleen tulvi entistä enemmän väkeä, mutta saman tien hänen silmilleen viskeltiin sellaisia syytöksiä että hän oli kapitalisti ja työn riistäjä. Syytösten kurssailemattomuudelle veti vertoja vain niiden odottamattomuus. Ikivanha kenraali Ivan Ivanovitš Drozdov, edesmenneen kenraali Stavroginin ammoinen ystävä ja palvelustoveri, omassa lajissaan mitä ansioitunein mies ja kaikille meille tšekäläisille tuttu, äärimmäisen jääräpäinen ja kiivas, kauhea suursyömäri ja kauhea ateisminpelkuri, joutui eräässä Varvara Petrovnan illanvietossa kiistaan erään tunnetun nuorukaisen kanssa. Tämä sanoi hänelle ensi töikseen: ”Teidän täytyy olla kenraali, kun tuollaisia puhutte”, tarkoittaen toisin sanoen että kenraalia pahempaa haukkumanimeä hän ei keksinyt. Ivan Ivanovitš kimmastui kerta kaikkiaan: ”Niin, arvon herra, minä olen kenraali ja kenraaliluutnantti ja olen palvellut hallitsijaani, ja sinä, arvon herra, olet nulikka ja julkijumalaton!” Siitä kehkeytyi säädytön skandaali. Seuraavana päivänä tapausta ruodittiin lehdissä ja ryhdyttiin keräämään allekirjoituksia kollektiiviseen julkilausumaan Varvara Petrovnan